

Кримінально-виконавча система України у 2021 році. Статистичний огляд

Олександр Букалов, «Донецький Меморіал», ©

В місцях позбавлення волі кримінально-виконавчої системи України, які контролюються українською владою, тобто без установ Криму та окупованої частини Донецької та Луганської областей, згідно даним, повідомленим «Донецькому Меморіалу» Департаментом з питань виконання кримінальних покарань Мінюсту України, станом на 01.01.2022 року трималося 48251 особа (тут і надалі в дужках – станом на 01.01.2021 р. – 49823 особи). За рік чисельність осіб в місцях позбавлення волі зменшилась на 1572 особи (3040 осіб), або на – 3,26% (– 5,75%). (лист Департаменту № 3/1-17-1-22/9-Пі від 19.01.2022 р.).

Динаміка чисельності осіб в установах кримінально-виконавчої системи за останні вісім років наведена у наступній таблиці 1.

Таблиця 1

	Загальна чисельність осіб в установах кримінально- виконавчої служби	Зміна чисельності осіб в установах кримінально-виконавчої служби у % до попереднього року
01.01.2005	188 465	- 1,68
01.01.2014	126 937	- 13,71%
01.01.2015	73 431 (89 тис.*)	- 42,15% (-30%*)
01.01.2016	69 997 (80 тис.*)	- 4,68% (- 10%*)
01.01.2017	60 399	-13,17%
01.01.2018	57 100	- 5,46%
01.01.2019	55 078	- 3,54%
01.01.2020	52 863	– 4,02%
01.01.2021	49 823	– 5,75%
01.01.2022	48 251	- 3,26%

* орієнтовні дані з урахуванням установ на окупованій території Донбасу.

Показник числа в'язнів на 100 тис. населення для України складає 117 (120). Він розрахований, виходячи з чисельності населення України, яка згідно з офіційними даними станом на 1 січня 2022 року становила 41,3 мільйона осіб.

Під вартою у слідчих ізоляторах та установах виконання покарань з функцією СІЗО станом на 01.01.2022 р. трималося 14 568 осіб (16 673 особи рік тому), в тому числі 734 жінки (997 жінок рік тому). Число неповнолітніх в СІЗО – 94 особи (127 осіб рік тому). Отже за рік число всіх осіб, які тримаються під вартою, зменшилось на 2105 (роком раніше зменшилось на 829 осіб), або на – 12,63% (–4,74%).

У 2021 році не потрапили до установ виконання покарань з СІЗО та були звільнені з них 8 380 осіб (8 656 осіб роком раніше). Серед головних причин, з яких особи звільнялися з СІЗО впродовж 2021 року – зміна запобіжного заходу на більш м'який – 4657 осіб (рік тому – 4629 осіб), призначення покарання у вигляді позбавлення волі, але на відносно короткий термін – як правило, такий, який утримувана особа вже відбула, перебуваючи у СІЗО – 2462 особи (471 особа), а також призначення їм покарань, не пов'язаних з позбавленням волі – 880 осіб (943 особи рік тому), у зв'язку з припиненням справ судами та за виправдувальними вироками – 33 особи (рік тому – 30 осіб).

Статистичні дані щодо причин звільнення осіб з СІЗО в останні роки наведені у таблиці 2.

Таблиця 2

З СІЗО було звільнено	2004	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Усього	14 186	біля 6,7 тис.	8 365	2745	8788	9369	8656	8380
У зв'язку із застосуванням судами покарань, не пов'язаних з позбавленням волі	8392	1576	1 347	381	1005	1001	943	880
У зв'язку зі зміною запобіжного заходу на більш м'який	2103	3528	3 666	1251	4571	4998	4629	4657
У зв'язку із закінченням терміну покарання (в т.ч. УДЗ)	3604	1450	2 602	572	511	546	471	2462
У зв'язку з припиненням справ судами та за виправдувальними вироками	46	103	77	11	41	31	30	33

Чисельність засуджених впродовж 2021 року зросла з 33 150 до 33 683 осіб, тобто на 533 особи (рік тому – зменшилась на 2211 особу), або на + 1,61% (–6,25%). З них саме у виховних колоніях для неповнолітніх відбувають покарання 54 особи (рік тому – 65), з них у віці до 18 років – 30 осіб (рік тому – 37 осіб).

Чисельність засуджених жінок, які відбувають покарання у кримінально-виконавчих установах – 1774 (рік тому – 1 478 жінок).

Чисельність довічно ув'язнених осіб становила на 1 січня 2022 року 1575 осіб (рік тому – 1541 особа, чотири роки тому 1572 особи), в тому числі 24 жінки (рік тому – 23 жінки). Протягом року число довічно засуджених в'язнів зросло на 34 особи (минулого року – на 5 осіб.)

Протягом 2021 року, за даними Департаменту, до установ поступило 33765 осіб (12957 осіб), вибуло 11722 особи (12934 особи), вмерло 454 особи (485 осіб). То ж число осіб в установах виконання покарань мало збільшитись на 21589 осіб. Насправді їх число зменшилось на 1572 особи.

На ці дивні особливості обліку осіб в установах неодноразово зверталась увага Департаменту, але поки що марно.

Умовно-достроково у 2021 році було звільнено 3820 осіб (рік тому – 4 400 осіб, п'ять років тому – 9 244 особи) із загального числа у 11 919 осіб, які формально підпадали під УДЗ (рік тому – 12 000 осіб). Це складає 32,05% від числа осіб, які формально підпадали під УДЗ. Варто звернути увагу на специфічну динаміку цього показника. Він складає рік тому – 36,67% два роки тому – 37,34%, три роки тому – 37,8%, чотири роки тому – 38,22% п'ять років тому – 41,15%, шість років тому – 47,2%, сім років тому – 53,5%. Тенденція очевидна, і її причини те ж було б цікаво знати.

Число працездатних осіб в установах виконання покарань станом на 01.01.2022 р. становило 21891 особу (рік тому – 19002 особи), або 64,99% (57,32%) від числа всіх засуджених осіб, із них забезпечено роботою 6481 особа (рік тому – 6101 особа). Це складає 29,61% від числа працездатних (на 01.01.2021 – 32,11%, для порівняння – на 01.01.2017 47,2%) та 19,24% від загального числа засуджених (рік тому – 18,40%). Середня заробітна плата за місяць працевлаштованих склала у 2021 році 3875 грн. тоді як рік тому – 2067 грн. на місяць.

Отже охопленість засуджених роботою помітно впала.

За інформацією, наданою Департаментом з питань громадянства, помилування, державних нагород Офісу Президента України (лист №19/21-11/3 від 09.02.2022), протягом 2021 року надійшли клопотання про помилування 510 засуджених осіб (рік тому – щодо 592 засуджених). Комісією при Президенті України у питаннях помилування протягом року проведено три (роком раніше – також три) засідання, на яких розглянуто клопотання про помилування 417 осіб (роком раніше – 269 осіб). Президент України у 2021 році видав, як і роком раніше, тільки два укази про помилування 32 осіб (роком раніше помилувано 10 осіб). У наданні інформації про те, яка частка з них була помилувана в рамках домовленостей про обміни заручників, а яка поза цими рамками, було відмовлено. Прес-конференцій, брифінгів або навіть видання прес-релізів про помилування впродовж 2021 року не було, як і не було ініційовано будь-яких публікацій з цих питань в ЗМІ. При чому за першу половину 2021 року засідання Комісії не проводились, останнє у 2020 році відбулось у серпні. То ж майже рік Комісія жодного разу не збиралась.

Певним показником складності проблем в медичній сфері та в наданні медичних послуг є рівень захворюваності, смертності та число випадків суїцидів в установах відомства.

За даними Центру охорони здоров'я ДКВС України (лист №258-о5/УА-22 від 20.01.2022) протягом 2021 року в установах виконання покарань вмерло 454 особи (485 осіб), з них у слідчих ізоляторах та УВП – 189 осіб (179 осіб). Число випадків суїциду під час перебування осіб в усіх установах позбавлення волі у 2021 році становило 45 осіб (52), з них випадків у слідчих ізоляторах та УВП – 20 осіб (13 осіб). Отже в останні роки рівень смертності та суїцидів суттєво не змінився.

Число в'язнів, хворих на туберкульоз, на кінець 2021 року складало 801 особу (886 осіб), в тому числі 193 особи (214 осіб) – у СІЗО та в УВП. В розрахунку на 1 тис. ув'язнених число таких хворих за 2021 рік другий рік поспіль зменшується з 17,78 до 16,60.

Динаміка цих показників за останні роки наведена у таблиці 3

Захворюваність і смертність в установах Департаменту у 2003, 2012 та у 2016-2021 роках

Таблиця 3

Показники	2003	2012	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Кількість осіб в місцях позбавлення волі на 01 січня наступного року	191 677	147 112	60 399	57 100	55 078	52863	49 823	48 251
Померло	824	1 021	523	568	484	517	485	454
На 1 тис. ув'язнених	4,30	6,94	8,66	9,95	8,79	9,78	9,73	9,41
Випадків суїциду	41	65	60	46	47	51	52	45
На 1 тис. ув'язнених	0,21	0,442	0,99	0,81	0,85	0,96	1,04	0,93
Хворих на туберкульоз в активній формі на 01 січня наступного року	9 080	н. д.	1 850	1356	1141	1113	886	801
На 1 тис. ув'язнених	47,37		30,63	23,75	20,72	21,05	17,78	16,60
ВІЛ-інфікованих на 01 січня наступного року	1 917	6957	3 730	3 830	3859	3824	3901	3993
На 1 тис. ув'язнених	10,0	47,3	61,76	67,08	70,06	72,34	78,30	82,75

Число ВІЛ-інфікованих у 2021 році зросло – з 3901 особи до 3993 осіб, в тому числі 1167 осіб перебувають в СІЗО та в УВП (1172 особи), а в розрахунку на 1 тис. ув'язнених їх число продовжує зростати – з 78,30 до 82,75.

Станом на 1 січня 2022 року в установах виконання покарань утримувалося 1 364 особи, які мають інвалідність (роком раніше – 1244 особи), з них в СІЗО та УВП – 291 особа (220).

За даними Центру пробації, на обліку уповноважених органів з питань пробації станом на 01.01.2022 перебували 63 531 особа, засуджені до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі (роком раніше - 59 029 осіб), з них 713 неповнолітніх (роком раніше – 739 осіб) (лист № 675/1/Ян-22 від 22.02.2022).

Ув'язнені особи є і в деяких інших відомствах.

Територіальні органи поліції у 2021 році налічували 126 ізоляторів тимчасового тримання (129) із загальним лімітом наповнення 2,7 тис. місць (2,9 тис. місць). В них станом на 1 січня 2022 року перебувало 113 осіб (147 осіб). Всього протягом 2021 року в ІТТ утримувалося 51,9 тис. осіб (53,7 тис. осіб). (лист № 335зі/37/2/01-2022 від 10 лютого 2022 р.).

Протягом 2021 року в ІТТ померло 6 (4) затриманих та взятих під варту осіб: три особи, які утримувались саме в ІТТ, учинили самогубство та одна померла внаслідок цирозу печінки; у кімнатах для затриманих терорганів поліції одна особа вчинила самогубство та одна особа померла внаслідок гострої серцевої недостатності.

У 2021 році загинуло 103 працівника поліції (рік тому 55 осіб), з них при обставинах, не пов'язаних із виконанням службових обов'язків 7 поліцейських (рік тому також 7 осіб).

В СБУ функціонує один ізолятор тимчасового тримання у м. Києві - для тримання осіб, підозрюваних у підготовці чи проведенні розвідувально-підривної, терористичної діяльності та вчиненні інших злочинів, розслідування яких віднесено до компетенції органів СБУ. Місткість ізолятора складає 48 осіб. Станом на 01.01.2022 року в ньому трималося 14 осіб (минулого року – 14 осіб), а загалом протягом 2021 року перебувало 84 особи (77 осіб). Випадків смерті утримуваних осіб у 2020 році не було (лист СБУ №16/Б-1-П/39/228 від 14.01.2022 р.).

Діти, які скоїли кримінальні злочини у віці до 14 років, направляються до шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації. Ці заклади перебувають у підпорядкуванні Міністерства освіти та науки України, нині їх функціонує два – Комишуваська школа соціальної реабілітації для хлопчаків, Запорізька обл. (розрахована на 160 осіб), в якій станом на 01.01.2022 трималося 7 хлопців (8 минулого року), та Макіївське професійне училище соціальної реабілітації для хлопчиків, яке тимчасово розміщене у Балахівській школі соціальної реабілітації, Кіровоградська обл. (розрахована на 180 осіб), та в якому залишилось 6 хлопців (минулого року 5 хлопців) (лист № 4/54-22 від 11.01.2022 р.).

Про рівень дотримання законності під час тримання ув'язнених осіб свідчить число порушень з боку персоналу установ. Справжнє число таких випадків оцінити неможливо, але отримані від Департаменту та від Офісу Генерального прокурора статистичні дані надають певне уявлення про масштаби явища.

За даними Департаменту, число притягнутих у 2021 році до відповідальності працівників установ виконання покарань складає 4743 особи, з них до кримінальної відповідальності – 90 осіб; число звільнених за скоєння порушень працівників установ виконання покарань – 113 осіб (лист Департаменту №8/3-43-22/28п від 25.01.2022).

Офісом Генерального прокурора надана інформація за окремими показниками роботи прокурорів з питань нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах за 2021 рік, яка наведена у таблиці 4.

Таблиця 4

	Розглянуто документів прокурорського реагування з вжиттям заходів щодо усунення порушень законів	Притягнуто до дисциплінарної, адміністративної, матеріальної відповідальності осіб	Внесено відомостей до ЄРДР
Усього*	4365	3056	276
Слідчі ізолятори	430	515	32
Арештні дома	10	11	
Виправні центри	113	155	9
Виправні колонії	1168	1457	120
Виховні колонії	12	3	1
Лікувальні заклади ДКВС України	197	77	26

* включно не тільки з пенітенціарними закладами, а й з психіатричними лікарнями, військовими частинами та деякими іншими.

Офіс Генпрокурора не повідомив, скільки із загального числа 4365 розглянутих документів прокурорського реагування з вжиттям заходів щодо усунення порушень законів стосувалися саме пенітенціарних закладів.

До кримінальної відповідальності упродовж 2021 року було притягнуто (з урахуванням осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у минулих роках) – 83 працівника ДКВС, з них з числа поточного періоду – 44 особи (лист Офісу Генерального прокурора № 27/3-71 вих-22 від 13.01.2022).

Для порівняння: за 2019 рік було розглянуто 1 758 документів прокурорського реагування щодо працівників виправних колоній та слідчих ізоляторів з вжиттям заходів щодо усунення порушень закону. При цьому було притягнуто до дисциплінарної адміністративної та матеріальної відповідальності 1913 осіб, до кримінальної відповідальності було притягнуто 47 працівників ДКВС (див. п. 42 Доповіді-2019).

Упродовж 2020 року прокурорами було внесено 1817 документів прокурорського реагування. За результатами їх розгляду до відповідальності притягнуто 2136 осіб; до кримінальної відповідальності притягнуто 32 працівника ДКВС (лист Офісу Генерального прокурора №27/3-132вих-21 від 15.01.2021 р.).

Однією з небагатьох інституцій в країні, яка має повноваження перевіряти дотримання прав людини, є **Уповноважений** Верховної Ради України з прав людини (надалі – Уповноважений). В 2021 році цю посаду обіймала Людмила Денисова. Особливо значимою роль Уповноваженого є для ув'язнених осіб, бо закон зобов'язує адміністрації установ виконання покарань безперешкодно направляти скарги ув'язнених до омбудсмена. До того ж, відповідно до статті 19-1 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», на Уповноваженого покладаються функції національного превентивного механізму (надалі – НПМ) відповідно до *Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання*.

За наданими Секретаріатом Уповноваженого даними в рамках реалізації НПМ працівниками Секретаріату здійснений 981 моніторинговий візит до місць несвободи усіх типів (роком раніше – 815 візитів). Зокрема, до установ, віднесених до сфери управління МВС – 219, Мін'юсту – 151, Міноборони – 10.

У 461 моніторинговому візиті взяли участь 132 представника громадськості (роком раніше – 118 представників громадськості у 277 візитах та 31 експерт у 33 візитах).

За результатами проведених моніторингових візитів надіслано 2497 листів до відповідних органів, установ та організацій з рекомендаціями щодо усунення виявлених порушень

Крім того, у 2021 році внесено два акти реагування керівникам органів державної влади щодо усунення виявлених під час моніторингових візитів НПМ порушень прав людини. (лист №01.2/15.14/15.13/22/31 від 11.01.2022).

Про надані у 2021 році пропозиції щодо попередження катувань та жорстокого поводження Секретаріатом нічого не повідомляється.

Варто відмітити, що роком раніше на питання про число внесених у 2020 році омбудсменом органам державної влади, установам, організаціям пропозицій щодо попередження катувань та жорстокого поводження, Секретаріат відповів, що така інформація Секретаріатом не може бути надана, оскільки Секретаріат Уповноваженого такою інформацією не володіє. Ба більше, і не зобов'язаний *«вести окремий облік кількості пропозицій щодо попередження катувань та інших жорстоких нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання»*. Тобто, чи є в установах виконання покарань тортури та катування та наскільки вони поширені, омбудсмен інформацію не збирає, не веде окремий облік, як і не надає відповідних пропозицій щодо попередження катувань. То ж Секретаріат Уповноваженого не допомагає скласти уявлення про прогрес у боротьбі з жорстоким поводженням та тортурами в Україні чи про відсутність такого, або навіть про можливе значне погіршення ситуації.

В Доповіді Уповноваженого зазначається, що протягом року було здійснено 981 **моніторинговий візит та безвізні перевірки**. Надалі згадок про безвізні перевірки немає, а мова йде виключно про візити. Слід розуміти, мабуть, що в їх число входять й безвізні перевірки. Їх число ніде не вказується.

Як досягнення у Доповіді відзначається:

«Моніторинговими візитами охоплено 25% усіх місць несвободи, що є найвищим показником із моменту впровадження НПМ в Україні...»

Кількість регулярних, незалежних відвідувань НПМ будь-якого місця, що перебуває під юрисдикцією та контролем держави, де утримуються чи можуть утримуватися особи, позбавлені свободи, за останні роки зросла більш ніж у 2 рази. Станом на 01.01.2021 кількість місць несвободи в Україні становила 3 753»

«За зверненнями Уповноваженого до правоохоронних органів щодо порушення прав осіб в місцях несвободи розпочато досудове розслідування у 30 кримінальних провадженнях.»

Відповідно до стратегічних напрямів діяльності Уповноваженого у 2021 році проведено моніторинг додержання прав осіб на охорону здоров'я та медичну допомогу у медичних закладах ЦОЗ ДКВС України та закладах з надання психіатричної допомоги. За результатами моніторингу підготовлено спеціальну доповідь «Стан додержання прав ув'язнених на медичну допомогу під час реформування системи охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України у період 2018–2021 років».

За даними Секретаріату Уповноваженого у 2021 році надійшло 4530 звернень про порушення права на доступ до публічної інформації (рік тому 3613, два роки тому – 3006). До того ж отримано 12859 звернень щодо порушення права на направлення звернення та отримання відповіді.

За порушення вимог закону відповідно до ст. 212-3 Кодексу України про адміністративні порушення протягом 2021 року складено 175 протоколів про адміністративні порушення (рік тому – 174, два роки тому – 240), що складає 4,8% від числа звернень (минулого року 8,0%). Отже щодо 3439 звернень (3613-174) протоколи не склались.

Станом на 31.12.2021 до адміністративної відповідальності за порушення вимог закону «Про доступ до публічної інформації» притягнуто 12 осіб.

Роком раніше Секретаріат не став надавати інформацію про число притягнутих до відповідальності осіб за порушення права на доступ до публічної інформації, пояснивши, що не може її надати, бо не є розпорядником цієї інформації – мовляв, питання притягнення осіб до відповідальності вирішується судом.

Протягом 2021 року до органів державної влади, органів місцевого самоврядування внесено 6 подань Уповноваженого.

Разом з тим акти реагування Уповноваженого щодо порушень вимог закону України «Про доступ до публічної інформації» та закону «Про звернення громадян» не направлялися.

* * * * *

Автори даного статистичного огляду вдячні відомствам, які надали інформацію на запити «Донецького Меморіалу» щодо осіб, позбавлених волі, які перебувають в установах відомства, або до яких відомство має стосунок. Ми вдячні Департаменту з питань виконання кримінальних покарань Мінюсту України, Центру охорони здоров'я ДКВС України, Центру пробації, Національній поліції України, Міністерству оборони України, Службі безпеки України, Міністерству освіти і науки України, Офісу Генерального прокурора України, Офісу Президента України.

Надана ними інформація використана при підготовці даного огляду. Наведені у огляді дані і відомості можуть уточнюватись та доповнюватись, якщо буде отримана відповідна додаткова інформація.